

ΜΑΚΕΔΝΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ ΤΟΥ Π.Δ.Μ.

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2006

ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Αίμητρα Κόνιαση: Μουσική και εγκέφαλος: Η επίδραση της μουσικής εκπαίδευσης στη δομή και τη λειτουργία των νευρωνικών δικτύων του εγκεφάλου
Αελούδα Σταύρος: Παραγόντες που επηρεάζουν τις μουσικές προτιμήσεις των μαθητών και τη στάση τους απέναντι στο μάθημα της μουσικής στο σχολείο: μια ερευνητική μελέτη
Μαΐη Κοκκίδην - Ελένη Τσακιρίδην: Μουσική και παιδί: Οι απόψεις μαθητών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τη μουσική
Αγυκοθέα Καρτασίδην: Το μάθημα της μουσικής σε παιδιά με ειδικές εκπαίδευτικές ανάγκες

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ενάγγελος Ι. Μανωλάς: Κλασική κοινωνιολογική θεωρία: Χρήση και σημασία τεχνικών ενεργητικής μάθησης

Θωμάς Αγραφιώτης: Ο Καραγκιόζης στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου "η γλώσσα μαου"
Ανάστασια Γρανταρτζή: Η διδακτική αξιοποίηση της «συναλλακτικής» θεωρίας της Louise Rosenblatt σε λογοτεχνικά γεγενενά των ανθρολόγων με λογισμό και μ' όνειρο του δημοτικού σχολείου

Ελένη Γρίβα - Σοφία Αργυροπούλου: Ένα πλαίσιο διδασκαλίας των γλωσσικών δεξιοτήτων μέσα από τη χρήση δραστηριοτήτων

Απόστολος Μαγιουλώτης - Σωτηρία Λαζάρου: Το μάθημα των εικαστικών τα τελευταία χρόνια στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Θεμιστοκλής Γκόργκας: Μια διαπολιτισμική προσέγγιση της τοπικής ιστορίας
Αθανάσιος Αντωνόπουλος: Η χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών στην διδακτική πρακτική του μαθημάτος των θρησκευτικών. Σπουδή στη θεωρητική προσέγγιση της νέας μεθόδου διδασκαλίας

N. Γεωργιάδης - Θ. Ζεκερίδης - A. Παπαδόπουλος - S. Τρίκος: Το σχολικό φαρμακείο Υποχρεώση και αναγκαιότητα. Απόψεις και εμπειρίες των εκπαίδευτικών της Ηφατοβάθμιας Εκπαίδευσης
Ελένη Καρατζά - Σταύλωτη - Αξιολόγηση της σχολικής μονάδας: Η ελληνική και ενεργωτική εμπειρία και πρακτική

Βαγγέλης Γούλας - Ιωάννης Καποδίλης: Η επιμόρφωση στην εκπαίδευτική πολιτική Ε.Ε. και ΥΠΕΠΘ: ιδεολογικά χαρακτηριστικά και κατευθύνοντες

Μλεζάνης Μιχάλης: Εισαγωγή καινοτομιών στην ελληνική εκπαίδευση: οι περιορισμοί του εκπαίδευτικού συστήματος και η συμβολή των υποστηρικτικών μηχανισμών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο

Νίκος Φαχαντίδης: Αποτίμηση της διάχυσης και των δεξιοτήτων χρήσης του διαδικτύου στους φοιτητές των τμημάτων της Φλώρινας

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΙΑΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

H. Καραγάνη - A. Σιδέρης - Ζάργιαν: Το κοινωνικό μοντέλο της αναπτηρίας. Θεωρία και ερευνητική πρακτική. Αντιφάσεις και εμφοτήματα

Ιωάννης Αγγελόπουλος - Αναστασία Αλεξημάδη: Γενετικά σύνδρομα και νοητική καθυστέρηση: παιδεί ρολο η αιτιολογία στη διεμόρφωση προγραμμάτων παρέμβασης; το παράδειγμα των συνδρόμων DOWN και WILLIAMS ως προς την εξισθμηση της ανάγνωσης

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σοφία Ηλιάδη - Τάχου - Ελένη Τσακιρίδη - Ανδρέας Αρθέρος: Η ιστορία της εκπαίδευσης στην Καλαμαριά την περίοδο 1940-1967

Γιάννης Μπονούβας - Σοφία Ηλιάδη - Τάχου: Τα προγράμματα μαθημάτων των αστικών σχολών των ελληνικών κοινοτήτων της περιοχής Σέρβιων Κοζάνης (τελη 19ου-αρχές 20ου αι.). Μια συγκριτική ανάλυση

Ηαγανώτης Νώτας - Σοφία Ηλιάδη - Τάχου: Ο μηχανισμός εισαγωγής σπουδαστών στην παιδαγωγική ακαδημία Φλώρινας (1941-1965)

Αγνα Πολιτιδών: Το παιδαγωγικό μυθιστόρημα ως τύπος του Bildungsroman: μια πρόταση τυπολογικών προσδιωρισμών με αφορμή το μυθιστόρημα της Λιατλάπειος των παιδιών.

Αίμητρας Αθανασιάδης - Αθανάσιος Αθανασιάδης: Ένα ιστορικό παραλλήλο: οι εξισλαμισμοί στην καθ' ημέρα Ανατολή (Πόντος - Καππαδοκία) και στη Βοσπόρο

Ειρήνη Κανταρίδη: Η ψοφευτική «φωνή» των Ιωνίων της Σιγνωτής το 1870, και η επιβαλλόμενη μονοτοχοφευτική εκπαίδευση των εξιπλωματισμένων σχλήσεων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΥΣΑΣΕΙΣ

Αλεξανδρος Ν. Αργιτόπουλος: Θέτης Χωριτάτη Η αιχνιδογραφία της

Ειρήνη Καμπερίδου

λέκτορας της Κοινωνιολογίας, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ΧΟΡΕΥΤΙΚΗ «MANIA» ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΤΗΣ ΣΙΝΩΠΗΣ ΤΟ 1870, ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΑΛΛΟΜΕΝΗ ΜΟΥΣΙΚΟ-ΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕΝΩΝ ΣΚΛΑΒΩΝ

«Ο χορός, εδώ, είναι μία τέλεια μανία (mania) για όλους τους Έλληνες (της Σινώπης) όλων των ηλικιών και τάξεων [...] νέοι άνδρες και νέες γυναίκες, ηλικιωμένοι άνδρες και ηλικιωμένες γυναίκες, χορεύουν όλοι μαζί, κάθε βράδυ, με μία ζωηράδα και μία ακούραστη ευχαρίστηση, που ούτε η φτώχεια, ούτε η ηλικία μοιάζουν να μπορούν να εξαλεύφουν. Συνεπώς, ο κύριος σκοπός τους στην κατασκευή [των οικημάτων τους] είναι να έχουν μεγάλες αίθουσες χορού για χρήση των χειμώνα», γράφει η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey (1871) για το πάθος, την ακατανίκητη κλίση, την έκφραση ψυχής ή ίως την στρατηγική ψυχικής ενδυνάμωσης, αυτοάμυνας ή αντίστασης των Ποντίων της Σινώπης το 1870.

Σε αντίθεση με των χορό των Μουσουλμάνων, δηλαδή των έγκλειστων εξισλαμισμένων σκλάβων του Οθωμανικού χαρεμιού, που αποκλειστικός του σκοπός ήταν η ψυχαγωγία του ενός ιδιοκτήτη-αφέντη, ή εκείνη των έγκλειστων γυναικών της ανώτερης πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες του Πόντου χόρευαν για τον εαυτόν τους, και όχι για την ψυχαγωγία των αποκαλούμενων κοινωνικά ‘ανωτέρων’ τους. Σε αντίθεση με τα έθιμα των Οθωμανών, που οι άνδρες ποτέ δεν χόρευαν, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες συμμετείχαν μαζί στην χορευτική διαδικασία (Kamberidou, 2002; Zografou, 2001).

Το ενδιαφέρον εστιάζεται στην μαρτυρία της Αγγλίδας περιηγήτριας Annie Jane Harvey, που περιγράφει την «χορευτική μανία» των Ελλήνων της Σινώπης του Πόντου. Αναλυτικότερα, η Αγγλίδα περιηγήτρια παρατηρεί ότι στην Σινώπη του Πόντου, το 1870, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες όλων των ηλικιών και όλων των κοινωνικών τάξεων, σε όλες τις εποχές του χρόνου, καθημερινά συμμετείχαν στην χορευτική διαδικασία. Στη διχοτομημένη σε δύο συνοικίες Σινώπη, όπου στην μία κατοικούσαν οι Τούρκοι και στην άλλη οι Έλληνες, όπως επισημαίνει η Harvey (1871), οι Έλληνες διέθεταν πολύ μεγάλες οικίες, πράγμα που την ξάφνιασε γιατί η Σινώπη ήταν μία φτωχή πόλη. Όσον αφορά στις οικίες των Ποντίων, παρατηρεί ότι ζούσαν μαζί, ως μία οικογένεια μέσα σε ένα σπίτι, από δέκα μέχρι δώδεκα οικογένειες. Αποκαλύπτει αυτό που εκείνη εκτίμησε ήταν ο λόγος αυτού του συνωστισμού οικογενειών μέσα σε μία οικία και της συνήθειας ή του εθήμου των Ποντίων να κτίζουν μεγάλες οικίες με πολύ μικρά υπνοδωμάτια.

Συγκεκριμένα, κατά την εκτίμηση της Αγγλίδας περιηγήτριας, όχι η φτώχεια, αλλά ο βαθμός της σημαντικότητας του χορού, για τους Έλληνες της Σινώπης, διακρινόταν από τον τρόπο που κατασκεύαζαν τις οικίες τους. Κατά την άποψή της στριμώχνονταν πολλές οικογένειες μέσα σε ένα σπίτι, με πολύ μικρά δωμάτια, «για να έχουν χώ-

ρο για τα αγαπημένα τους Ρωμαίικα (Romaika). Παρατηρεί ότι πρώτα, σχεδίαζαν μία μεγάλη αίθουσα χορού (salle de danse), για τους χειμερινούς μήνες, παρόλο που οι οικίες τους ήταν συνωστισμένες, και το καλοκαίρι ή τους θερινούς μήνες χόρευαν, καθημερινά, στις αυλές ή στα προαύλια των οικιών τους (Harvey, 1871).

Όσον αφορά τις Πόντιες της Σινώπης, παρατηρεί ότι ήταν πολύ ωραίες γυναίκες, έμοιαζαν με τα αρχαία Ελληνικά αγάλματα, είχαν ανοιχτό δέρμα και μαλλιά κοκκινωπά ή ξανθά. Διατηρούσαν, επίσης, τις οικίες τους απόλυτα καθαρές, διότι οι Πόντιες «επιδίδοντο σε ένα συνεχές τρόφιμο», μία συνήθεια που επηρέασε και τους υπόλοιπους κατοίκους στο θέμα της καθαριότητας (Harvey, 1871).

Σε αντίθεση με τους Τούρκους κατοίκους της Σινώπης, όπως υπογραμμίζει η Harvey, οι Έλληνες είχαν το δικαίωμα να βλέπουν το πρόσωπο της μελλοντικής τους γυναικάς, καθώς και όλων των άλλων γυναικών της κοινότητάς τους. Οι Ελληνίδες δεν κάλυπταν το πρόσωπό τους ή τη φιγούρα τους με την επιβαλλόμενη ενδυμασία της Τουρκάλας, το γιασμάκι (πέπλο) και το φερετζέ (παλτό-πανωφόρι). Η Αγγλίδα περιηγήτρια, που είχε επισκεφτεί πολλά Τούρκικα χαρέμια, προβαίνει σε συγκρίσεις και παρατηρεί, μεταξύ άλλων, ότι ακόμα και οι ηλικιωμένες Ελληνίδες διατηρούσαν την ομορφιά τους και το κάλλος τους, σε αντίθεση με τις ηλικιωμένες Τουρκάλες, ένα ιδιαίτερα σπάνιο φαινόμενο στις χώρες της Ανατολής για τις γυναίκες των ταπεινότερων κοινωνικών τάξεων, οι οποίες γερνούσαν πρόωρα. Επιπρόσθετα, η Harvey διέκρινε την «εξαιρετική καλή φύση και διάθεση» των Ελλήνων και των Ελληνίδων της Σινώπης, και προσθέτει ότι μετά από το καθημερινό αυτό έθιμο του χορού, οι Έλληνες της Σινώπης πήγαιναν για ύπνο λίγο μετά τις οκτώ (Harvey, 1871).

Η Χορευτική Διαδικασία και ο Πολιτισμός του Σώματος των Υποτελών Ελλήνων.

Αναδεικνύεται, χάρη στις επιτόπιες μαρτυρίες 110 δυτικών περιηγητών (Καμπερίδου, 2002α; Καμπερίδου, 2003β) και εκείνες των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια εξισλαμισμένων γυναικών (Καμπερίδου, 2002β; Καμπερίδου, 2006α), του 18ου και του 19ου αιώνα, στον Πόντο, στην Μικρά Ασία, στην Κύπρο, στην Ελλάδα, στην Αίγυπτο και σε άλλες κατεχόμενες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ότι η μουσική εκμάθηση, ο χορός, η παντομίμα, η τέχνη της ακροβασίας, η φυσική δραστηριότητα ή οποιοδήποτε μορφή καλλιτεχνικής ή σωματικής έκφρασης, κίνησης, ενέργειας ή εγγύμνασης, ήταν όλα σύμβολα κοινωνικής κατωτερότητας για τους Μουσουλμάνους. Εθεωρούντο ασχολίες, εργασίες, δουλειές και υποχρεώσεις που ανήκαν στην αρμοδιότητα των εξισλαμισμένων σκλάβων, δηλαδή των πρώην μη-μουσουλμάνων που είχαν βίαια ή ‘ομαλά’ εξισλαμισθεί, καθώς και των υπόδουλων-υποτελών λαών, όπως των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Εβραίων και των Τσιγγάνων. Αγγλίδες, Γαλλίδες, Γερμανίδες, Σουηδέζες, Αυστριακές και Αμερικανίδες περιηγήτριες επισημαίνουν ότι το υπερβολικό πάχος, η ακινησία και η έλλειψη χάρης στο ανάστημα και στην κίνηση- και για τα δύο φύλα- αντανακλούσαν το ατομικό κοινωνικό καθεστώς των Οθωμανών Τούρκων, και εθεωρούντο κοινωνικά ‘προνόμια’ που ανήκαν μόνο στα υψηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα των Μουσουλμάνων (Kamberidou, 2002).

Η σωματική δραστηριότητα, ακόμα και η πιο απλή κίνηση, όπως το βάδισμα εθεωρείτο στοιχείο και συνήθεια που εκπροσωπούσε τις ‘μη-προνομιούχες’ τάξεις των Οθωμανών, και μία απόδειξη ότι δεν είχαν εξισλαμισμένους σκλάβους ή εξισλαμισμένες σκλάβες να τους υπηρετούν καθώς και μία ένδειξη ότι δεν μπορούσαν ή δεν είχαν

την
κια
μες
δεν
δεύ
δικ
μοι
ριό
ταν
θρέ
νόμ
νώι

της
νητ
της
ριό
διό
μάν
ποκ
Και

χισι
νητι
ση
στρ

μέρ
του
τιω
και
Φω
λότ
λαδ
σλα
χαμ
χαν
μεις
χαν
σιοι
ενό
των
κτη.

Οθε

την οικονομική δυνατότητα να προσλάβουν υποτελείς μη-μουσουλμάνους για τις οικιακές και τις εξωτερικές εργασίες ή για την ψυχαγωγία τους.

Κατά την διερευνητική μου διείσδυση στην Οθωμανική κοινωνία και στην καθημερινή ζωή των Οθωμανών Τούρκων του 18ου και του 19ου αιώνα, γίνεται φανερό ότι δεν υφίσταται κινητικός πολιτισμός, κινητική κουλτούρα και μουσικο-χορευτική παιδεία ή εκπαίδευση, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στην Δύση. Διαπιστώνουμε ότι καταδικάζεται και στιγματίζεται κοινωνικά οποιαδήποτε μορφή μουσικής εκμάθησης, μουσικο-κινητικής έκφρασης, όπως ο χορός, οποιαδήποτε μορφή κινητικής δραστηριότητας, εξάσκησης ή εκγύμνασης, ακόμα και το βάδισμα. Τα κοινωνικά πρότυπα ήταν τελείως διαφορετικά. Η μαλθακότητα, η ακινησία, η απραξία, η αδράνεια, η νωθρότητα, η οκνηρία, και ιδιαίτερα το υπερβολικό πάχος, εθεωρούντο κοινωνικά προνόμια και αποτελούσαν στοιχεία προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης των Οθωμανών Τούρκων.

Σε αντίθεση με τη Δύση, όπου οι οποιεσδήποτε κινητικές δραστηριότητες, πέραν της εργασίας, κατά κάποιο τρόπο οι εξειδικευμένες μορφές κινητικού πολιτισμού, κινητικής κουλτούρας ταυτίστηκαν, μάλιστα, υπήρξαν προνόμια της άρχουσας τάξης, ή της αριστοκρατίας, στην Οθωμανική κοινωνία, όλες οι αντίστοιχες κινητικές δραστηριότητες και εκφράσεις εθεωρούντο, και κυριολεκτικά ήταν, υποχρεώσεις και αρμοδιότητες των εξισλαμισμένων σκλάβων, δηλαδή, όπως ήδη ελέχθη, των μη-μουσουλμάνων που είχαν εξανδραποδισθεί και βίαια ή ‘ομαλά’ εξισλαμιστεί, καθώς και των αποκαλούμενων κοινωνικά κατωτέρων μη-μουσουλμάνων (Καμπερίδου, 2003a; Kamberidou, 2002).

Διαπιστώσαμε ότι ουδεμία επιρροή δεν δέχθηκε η Οθωμανική επικράτεια, τουλάχιστον στα επίπεδα του κινητικού πολιτισμού, από τις ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί κινητικής κουλτούρας. Αναφερόμαστε φυσικά πάντα σε θεσμικές διαστάσεις. Εξαίρεση αποτελούν οι πολεμικές τεχνικές των Οθωμανών, ή του Οθωμανικού θεσμού της στρατοκρατικής δουλείας, οι θρησκευτικοί χοροί των Δερβίσηδων, κ.α.

Η εκγύμναση, η γυμναστική, η φυσική άσκηση και ενασχόληση δεν αποτελούσε μέρος της καθημερινής ζωής των Μουσουλμάνων ανδρών και γυναικών του 18ου και του 19ου αιώνα. Ήταν, εντούτοις, μέρος της στρατοκρατικής δουλείας και της στρατιωτικής εκπαίδευσης των Μουσουλμάνων ανδρών στις ένοπλες δυνάμεις (στο στρατό και στο πολεμικό ναυτικό), καθώς επίσης και στα σώματα ασφαλείας (Σαρρής, 1994; Φωτιάδης, 1993). Όμως, ακόμα και εδώ η άσκηση ανήκε στην αρμοδιότητα της χαμηλότερης στρατιωτικής ιεραρχίας, όπως ήταν εκείνη της στρατοκρατικής δουλείας, δηλαδή των αρσενικών εξισλαμισμένων σκλάβων-δούλων, των απελευθερωμένων εξισλαμισμένων σκλάβων, καθώς και των ελεύθερων Μουσουλμάνων που ανήκαν στις χαμηλότερες κοινωνικο-οικονομικές ομάδες. Οι αρσενικοί μη-μουσουλμάνοι που είχαν υποδουλωθεί, εξανδραποδισθεί, εξισλαμισθεί και ενταχθεί στις ένοπλες δυνάμεις ή στα σώματα ασφαλείας, φυσικά γυμνάζονταν, όπως οι γενίτσαροι, οι οποίοι είχαν αρπαχθεί από τους Χριστιανούς πληθυσμούς όταν ήταν μικρά παιδιά, οι Κιρκάσιοι του Καυκάσου, και οι απελευθερωμένοι δούλοι της χαμηλότερης ιεραρχίας των ενόπλων δυνάμεων (Φωτιάδης, 1993). Εντούτοις, στην καθημερινή ζωή των πολιτών ή των Μουσουλμάνων υπήρχων της Οθωμανικής κοινωνίας η γυμναστική ήταν ανύπαρκτη.

Παρατηρείται, εντούτοις, ότι ο υπόδουλος Ελληνισμός διαφοροποιείται από τους Οθωμανούς Τούρκους, εμφανίζοντας μια ιδιαιτερότητα-ταυτότητα, όσον αφορά στον

πολιτισμό του σώματος και τον κινητικό πολιτισμό (Καμπερίδου, 2006β). Χάρη στις γυναικείες μαρτυρίες του 17ου, 18ου και 19ου αιώνα, διαπιστώνουμε ότι η Ελληνική εθνότητα, ο υπόδουλος Ελληνισμός παρουσιάζει μια πολιτισμική συνέχεια η οποία εμφαίνεται όχι μόνο από την διατήρηση των ηθών και εθίμων του, των παραδόσεών του, την θρησκεία, δηλαδή στοιχείων που συγκροτούν την εθνική ταυτότητά του, αλλά και μέσα από τον πολιτισμό του σώματος, μέσα από εξειδικευμένες μορφές κινήσεις, κ.α. (Καμπερίδου, 2002β). Για παράδειγμα, πολυάριθμες είναι οι επιτόπιες μαρτυρίες, περιγραφές και παρατηρήσεις για τις κινητικές δραστηριότητες και εκφράσεις των Ελλήνων. Εντοπίζουμε ένα ευρύτατο φάσμα κινητικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με το τρέξιμο-δρομικές δραστηριότητες, άλματα, ρύψεις, πυγμαχία, λαϊκά παιχνίδια με μπάλα ή με άλλα αντικείμενα, χορούς, κτλ. Οι περιηγήτριες αναφέρονται, όχι μόνο στους χορούς και στις καθημερινές ασχολίες των Ελλήνων, αλλά εξυμνούν επανειλημμένα το κάλλος τους, την κορμοστασιά τους και το βάδισμά τους, πάντα σε αντιπαράθεση με τις αντιλήψεις των μουσουλμάνων. Δηλαδή, οι περιηγήτριες συστηματικά συγκρίνουν την εργατικότητα, την κορμοστασιά και το κάλλος των Ελλήνων, πάντα σε αντιπαράθεση με την παθητικότητα, την αδράνεια, τη μαλθακότητα, την τευτελιά, την ακινησία, τη νωθρότητα, και την υπερβολική παχυσαρκία των Τούρκων και των Τουρκάλων.

Όσον αφορά την χορευτική διαδικασία των υποτελών Ελλήνων, οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα, επισημαίνουν ότι, σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους που τα δύο φύλα δεν χόρευαν ποτέ μαζί και οι άνδρες δεν συμμετείχαν στην χορευτική διαδικασία, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες, όλων των ηλικιών, χόρευαν μαζί για τον εαυτόν τους, και όχι για να ψυχαγωγήσουν κάποιον ή κάποιους κοινωνικά ‘άνωτερους’. Τα περιηγητικά έργα μας παρέχουν λεπτομερέστατες περιγραφές για τους χορούς και τα παιχνίδια των Ελλήνων στις Οθωμανικές επικράτειες- μέσα στις οικίες τους και στις αυλές τους, στα πανηγύρια, στα προαύλια των εκκλησιών, στα νεκροταφεία, στους γάμους, και γενικότερα σε όλες τις γιορτές, όπου, σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους, συμμετείχαν και τα δύο φύλα.

Περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα υπογραμμίζουν, επίσης, ότι οι Ελληνίδες, στις κατεχόμενες από τον Τούρκικο ζυγό περιοχές, δεν είχαν συμπεριφορές υποταγής και δουλοπρόπειας όπως οι Οθωμανίδες, και σε αντίθεση με τις Τουρκάλες, υπήλιοφορούσαν ακάλυπτες, δηλαδή χωρίς το γιασμάκι (πέπλο) και το φερετζέ (πανωφόρι), συμμετείχαν στις γιορτές μαζί με τους άνδρες, διψούσαν για μάθηση, ήπευναν άλογα, κολυμπούσαν, χόρευαν, τραγουδούσαν και γενικά συμμετείχαν στις κοινωνικές δραστηριότητες και στην κοινωνική ζωή της κοινότητάς τους (Καμπερίδου, 2006β).

Περιηγήτριες, όπως η Αγγλίδα Frances Maclellan (1835), που ζούσε στην Κέρκυρα από το 1834-1835, περιγράφει τους Έλληνες ως ένα εύθυμο και χαρούμενο λαό, επισημαίνοντας ότι οι Κερκυραίοι, άνδρες και γυναίκες, συνήθιζαν να χόρεύουν μαζί τα βράδια (Maclellan, 1835). Εντούτοις, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία της Lady Mary Wortley Montagu, το 1717, επειδή εκείνη γνωστοποιεί την δική της συμμετοχή στην χορευτική διαδικασία των Ελλήνων, αν και δεν αναφέρει την συμμετοχή των δύο φύλων.

Η Lady Montagu, η σύζυγος του Άγγλου Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, δεν ήταν μόνο η πρώτη περιηγήτρια που εισχώρησε στα Οθωμανικά χαρέμια και στα γυναικεία λουτρά των Οθωμανίδων, αλλά υπήρξε και η πρώτη περιηγήτρια που συμμετείχε

η
ντ
Υ:
νο
ξι

τρ
ψι
μί
γε
ζα
φε
με
οι

17
γε
με
το
πε
εν
τη

ρι
κε
με
ηε
ρι
κι
σι
υ
σι

τε
με
νι
με
(
πε
σι
μι
α
[..]

η ίδια στην χορευτική διαδικασία των Ελλήνων. Η Lady Montagu συμμετείχε σε Ελληνικούς χορούς, το 1717, παρατηρώντας ότι οι Ελληνίδες χόρευαν σαν την θεά Άρτεμη. Υπήρξε; επίσης, η πρώτη περιηγήτρια που περιέγραψε τις Ελληνίδες, ως ωραίες γυναίκες, που διατηρούσαν ακόμα την αρχαία Ελληνική τους ενδυμασία και την επιδεξιότητα στο αργαλειό του Ομήρου (Montagu, 1840).

Συγκεκριμένα, σε επιστολή της, από την οικία της στον Έβρο, το 1717, γράφει: «Ο τρόπος που χορεύουν, αναμφίβολα, είναι ο ίδιος με εκείνον που η [θεά] Άρτεμη χόρεψε στις όχθες του Έβρου [...] Η μεγάλη κυρία οδηγεί τον χορό και ακολουθείται από μία ομάδα νέων κοριτσιών, οι οποίες μιμούνται τα βήματά της, και όταν εκείνη τραγουδάει, τότε δημιουργείται μία χορωδία. Η μουσική είναι εξαιρετικά χαρούμενη και ζωντανή, ενώ υπάρχει σε αυτήν και κάτι υπέροχα απαλό. Τα βήματα ποικίλουν, σύμφωνα με την διάθεση εκείνης που διευθύνει-οδηγεί το χορό [...] Ορισμένες φορές συμμετέχω κι εγώ στον χορό, αλλά δεν είμαι αρκετά δεξιοτέχνης για να είμαι πρώτη. Ιδού οι Ελληνικοί χοροί, οι Τουρκικοί είναι πολύ διαφορετικοί» (Montagu, 1840).

Επιπρόσθετα, στην επιστολή της προς τον Mr. Pope, με ημερομηνία 3 Απριλίου 1717, από την οικία της στον Έβρο, γράφει: «Οι Έλληνες είναι ο μόνος εύθυμος αγροτικός λαός της Τουρκίας, τροφοδοτούν την πόλη με φρούτα και λαχανικά, και μοιάζουν να ζουν με πολλή άνεση [...] οι γυναίκες είναι ωραίες και περνούν τον χρόνο τους στο αργαλειό κάτω από τα δένδρα» (Montagu, 1840). Αναφέρει, επίσης, ότι οι περιοστέροι κάτοικοι της περιοχής ήταν Έλληνες, που διατηρούσαν τα έθιμα και την ενδυμασία της εποχής του Ομήρου, υπογραμμίζοντας ότι οι Ελληνίδες απελάμβαναν την ελευθερία να κυκλοφορούν χωρίς πέπλο (γιασμάκι).

Η Οπτική των Περιηγητριών για τον Χορό και την Μουσική των Εξισλαμισμένων Σκλάβων του Χαρεμιού

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι ελάχιστες ήταν οι δυτικές περιηγήτριες που απολάμβαναν ή διασκέδαζαν με την μουσική και τις μουσικο-χορευτικές παραστάσεις στα χαρέμια. Οι εκτιμήσεις των περιηγητριών για τον χορό και την μουσική, φυσικά ήταν επηρεασμένες από τις δυτικές τους αντιλήψεις, τη δυτική τους ηθική, και τις δυτικές τους προκαταλήψεις για το γυναικείο κορμί. Ενδεικτικά, οι περιηγήτριες δηλώνουν ότι συγκλονίζονταν, ταράζονταν και αναστατώνονταν από τις κινήσεις των γυναικείων κορμιών. Περιγράφουν τους χορούς που παρακολούθησαν στα χαρέμια ως περίεργους, άσχημους, αδιανόητους, αντιαισθητικούς, ενοχλητικούς, υπερβολικούς, προκλητικούς, προσβλητικούς, ανήθικους, απρεπείς, άσεμνους, απαίσιους και εξωπραγματικούς.

Αναφέρουν, μεταξύ άλλων, ότι «οι Τουρκάλες χόρευαν πολύ λίγο με τα πόδια τους» (Pardoe, 1837) και ότι οι χορεύτριες κουνούσαν ελαφρώς τους ώμους τους, κυματίζοντας τα χέρια τους, ενώ με τα δάχτυλά τους έκαναν μικρούς ήχους σαν καστανιέτες (Marchioness of Dufferin and Ava, 1916). Σημειώνουν ότι οι γυναίκες χόρευαν με τις «πλάτες τους μισό-πεσμένες πίσω, και μετά επανέρχονταν στην θέση τους» (Montagu, 1840). Παρατηρούν, ότι οι χορεύτριες λύγιζαν τα κορμά τους, έπεφταν προς τα πίσω, ταλαντεύονταν, λικνίζονταν, έστριβαν και έσκυβαν σε κάθε κατεύθυνση, ενώ τα μαλλιά τους, που ήταν ελεύθερα, ακολουθούσαν πάντα την κίνηση του κορμού τους. Αγγλίδα περιηγήτρια, η Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, η οποία ταξίδευε από το 1879 έως το 1884, επισημαίνει ότι «αυτό το κομμάτι είχε πολλή χάρη [...], αλλά λιγότερη (χάρη) είχαν οι δονήσεις ή οι συσπάσεις του σώματος τους. Τρα-

ντάζονται ολόκληρες, και έχουν ένα τρόπο να κινούν την κοιλιά τους, που είναι αδιανόητος. Είναι σαν να είχαν μία μηχανή για να το κάνουν, και δεν μπορώ να διανοηθώ πως μπορούν να αναστατώνουν με αυτόν τον τρόπο την ανθρώπινη φιγούρα. Είναι υπερβολικά περίεργο και άσχημο» (Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, 1919).

Πως χαρακτηρίζουν τους χορούς οι δυτικές περιηγήτριες; Εκτιμούν ότι στα χαρέμια παρακολούθησαν Ανατολίτικους χορούς, Τούρκικους χορούς, Αραβικούς χορούς, ερωτικούς Τυνησιακούς χορούς και Κιρκασίους χορούς. Χαρακτηρίζουν τη μουσική στα χαρέμια ως Αραβική, ως Τούρκικη, ως Περσική, ως Αιγυπτιακή ή ως Ανατολίτικη. Υποστηρίζουν ότι η μουσική ήταν μονότονη, περίεργη, μελαγχολική, και πολύ ενοχλητική. Όσον αφορά το τραγούδι, παρατηρούν ότι ο ήχος ήλόνιζε τα αυτιά (Demont, 1821), και ότι οι τραγουδίστριες των χαρεμιών «έκραξαν» (Pardoe, 1837) ή «μουρμούριζαν» (Marchioness of Dufferin 1916). Η Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont παραμοιάζει τη φωνή μιας τραγουδίστριας του χαρεμιού, όπου φιλοξενούταν, «με εκείνη της κουκουβάγιας, που τσιρίζει το βράδυ» (Demont, 1821).

Οι Σκλάβες-Πολυτελείας

Οι Χοροί των Εξισλαμισμένων Σκλάβων: Η Μουσική, Ο Χορός και η Φυσική Κίνηση ως Σύμβολα Κοινωνικής Κατωτερότητας

Για πρώτη φορά, χάρη στην γυναικεία πληροφόρηση του 18ου και του 19ου αιώνα, υπάρχουν επιτόπιες μαρτυρίες για την ενασχόληση των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια εξισλαμισμένων σκλάβων με την μουσικο-χορευτική διαδικασία. Μαθαίνουμε ότι στο χαρέμι ο χορός, το τραγούδι, και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, εθεωρείτο αποκλειστική αρμοδιότητα των πρώην μη-μουσουλμάνων γυναικών και κοριτσιών, οι οποίες, μετά την υποδούλωσή και εξανδραποδισμό τους, εξισλαμίζονταν, βίαια ή ‘ομαλά’, και εντάσσονταν στο οργανωμένο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού όπου εκπαιδεύονταν για αυτόν τον σκοπό, και όχι μόνο (Καμπερίδου, 2006β).

Εκτός από τα αναγκαία δργανα της ‘καλλιτεχνικής’ ψυχαγωγίας του ιδιοκτήτη τους, οι εξισλαμισμένες σκλάβες αποτελούσαν πρώτον, ένα σύμβολο του κοινωνικού καθεστώτος του ιδιοκτήτη-αφέντη, δεύτερον υπήρχαν τα απαιτούμενα σκεύη ηδονής του, τρίτον, τα εργαλεία τεκνοποίησης, και τέταρτον, οι απαραίτητες οικιακές υπηρετικές-δούλες που αναλάμβαναν τις ελαφριές δουλειές του χαρεμιού. Τις πιο δύσκολες και σκληρές εργασίες του χαρεμιού τις αναλάμβαναν οι μάρρες εξισλαμισμένες σκλάβες και οι μη-εμφανίσιμες λευκές, σύμφωνα με τα κριτήρια ομορφιάς της εποχής.

Η γυναικεία πληροφόρηση αναδεικνύει ότι μόνο ο ιδιοκτήτης-αφέντης ενός χαρεμιού- και κανένας άλλος άνδρας, μουσουλμάνος ή μη, είχε το δικαίωμα να συνευρίσκεται με τις έγκλειστες σκλάβες, να παρακολουθεί τους χορούς τους και να απολαμβάνει την μουσική και το τραγούδι τους.

Από που προέρχονταν αυτό το ανθρώπινο υλικό που παρείχε μουσικο-χορευτικές υπηρεσίες, και όχι μόνο; Κατά τις επιτόπιες μαρτυρίες των περιηγητριών που φιλοξενήθηκαν, έζησαν ή εργάστηκαν σε χαρέμια που αντιστοιχούσαν σε όλο το φάσμα της κοινωνικής στρωμάτωσης των Οθωμανών τον 18ο και τον 19ο αιώνα, η πληθυσμιακή σύνθεση των χαρεμιών απαρτίζονταν, στην πλειονότητά τους, από εξισλαμισμένες σκλάβες, πρώην μη-μουσουλμάνες, δηλαδή Ελληνίδες, Ρωσίδες, Κιρκασίες, Γεωργιανές, κ.α. Οι συγκριτικά ελάχιστες γυναίκες που ήταν ελεύθερες μουσουλμάνες, υπήρχαν στην καταγωγή τους μη-μουσουλμάνες, δηλαδή απελευθερωμένες σκλάβες, ή α-

πόγονοι σκλάβων. Ενδεικτικά, σε ένα χαρέμι που απαρτιζόταν από 200 έγκλειστες γυναικες, μόνοι η δύο ήταν ελεύθερες μουσουλμάνες. Αγγλίδες περιηγήτριες, όπως η Lady Montagu το 1717, η Lady Craven το 1879, μέχρι την Lucy Garnett το 1895, επισημαίνουν και επιβεβαιώνουν επανειλημμένα ότι ο νόμος του Ισλάμ αναγνωρίζει ως νόμιμη ιδιοκτησία (σκλάβους/σκλάβες) μόνο τους μη-Μουσουλμάνους, που πέφτουν στα χέρια των αληθινών Πιστών (των ελεύθερων Μουσουλμάνων), σε διάρκεια πολέμου. Επιπρόσθετα, επιβεβαιώνουν ότι μη-μουσουλμάνοι σκλάβοι, και των δύο φύλων, προέρχονταν, εκτός από τους κατακτημένους λαούς, και από αρπαγές ή απαγωγές, από τα σκλαβοπάζαρα, ή ως δώρα από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλουσιοί. Περιηγήτριες παρατηρούν επανειλημμένα ότι το Κοράνι¹ επιτρέπει την υποδούλωση και τον εξανδραποδισμό μόνο των μη-Μουσουλμάνων και απαγορεύει ρητά την υποδούλωση των ελεύθερων Μουσουλμάνων (Καμπερίδου, 2002a).

Αναμφισβήτητα, ο αριθμός των εξισλαμισμένων σκλάβων, που είχε ένας Οθωμανός Τούρκος προσδιόριζε την κοινωνικο-οικονομική του θέση. Η κατοχή δούλων αποτελούσε ένδειξη πλούτου και ήταν καθοριστικός παράγοντας προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης του κατέχοντος. Η κατοχή δούλων, επιπροσθέτως, αντανακλούσε τις απαραίτητες 'θέσεις εργασίας' για την συντήρηση των σαραγιών (των ανακτόρων), των επαύλεων και των οικοδομημάτων των ισχυρών και πλουσίων, τα χαρέμια των οποίων αποτελούνταν και εκείνα από ξεχωριστά παλάτια, συγκροτήματα, κτίσματα ή οικίες (Blunt, 1878). Για την συντήρηση όλων αυτών των εγκαταστάσεων προμηθεύονταν ανθρώπινο δυναμικό, όχι μόνο από τις τάξεις των εξισλαμισμένων σκλάβων, αλλά και από εκείνες των υπόδουλων-υποτελών λαών (όπως οι Έλληνες και οι Αρμενιοί) που εθεωρούντο ότι ανήκαν σε χαμηλότερο κοινωνικό καθεστώς, κατώτερο ακόμα και από εκείνο των εξισλαμισμένων σκλάβων, εφόσον δεν ήταν Μουσουλμάνοι Οι εξισλαμισμένες σκλάβες εντάσσονταν στα χαρέμια (Demont, 1821) και οι αρσενικοί εξισλαμισμένοι σκλάβοι εντάσσονταν στα κάτεργα (Skene, 1845), στις ένοπλες δυνάμεις, στα σώματα ασφαλείας, ή στις οικίες (σελεμλίκια) των Οθωμανών των διαφόρων κοινωνικών τάξεων- εκτός των συνόρων των χαρεμάτων (Blunt, 1878; Walker, 1886).

Οι γυναικείες μαρτυρίες επιβεβαιώνουν ότι όλες οι σκλάβες-πολυτελείας, όπως οι χορεύτριες, ακροβάτισσες, παντομίμες, μουσικοί και τραγουδοποιοί, χωρίς καμμία εξαίρεση, υπήρξαν μη-Μουσουλμάνες στην καταγωγή τους, τα ταλέντα των οποίων αναγνωρίζονταν στην παιδική ηλικία και εκπαιδεύονταν για να πωληθούν, αργότερα, σε πολύ υψηλότερες τιμές απ' ότι είχαν αρχικά αγορασθεί.

Παρατηρείται, επίσης, ότι το 18ο και το 19ο αιώνα ήκμαζε το φαινόμενο της παιδικής δουλείας και του 'παιδικού χαρεμού' (Καμπερίδου, 2002a). Υπήρχε μεγάλη ζήτηση για μικρές σκλάβες και μικρούς σκλάβους, δηλαδή για τα μικρά παιδιά των μη-Μουσουλμάνων, επειδή εκπαιδεύονταν ευκολότερα, και η προσαρμογή τους, η ενσωμάτωσή τους και απορρόφησή τους στην Οθωμανική κοινωνία υπήρξε απόλυτη. Κατά την Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Montagu το 1717 και την Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont το 1816, στην Τουρκία και στην Περσία οι ωραίες σκλάβες, που υπηρετούσαν τις μεγάλες κυρίες ή τις απολαύσεις των μεγάλων ανδρών, αγοράζονταν στη νηπιακή ηλικία ή από τριών έως εννέα ετών, και εκπαιδεύονταν με μεγάλη επιμέλεια στο τραγούδι και στο χορό.

1. Dawood, N.J. (1997) *The Koran. Translated with Notes by N.J. Dawood*. London: Penguin Books, σελ. 126,-33 230, 297, 361, 357, 387.

Το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, η οποία είχε περίπου 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών και παραμονής στις Οθωμανικές επικράτειες, στην Θεσσαλονίκη, όπως και στην Κωνσταντινούπολη, γυναίκες της Οθωμανικής ελίτ ασχολούνταν με την εκπαίδευση και την ιδιωτική πώληση θηλυκών σκλάβων: «Έκπαίδευαν φουρνιές μικρών κοριτσιών από την Κιρκασία, όπως θα παχαίναμε τα κουνέλια για να τα πωλήσουμε στην αγορά. Τις αγοράζουν φτηνά, όταν είναι σε νηπιακή ηλικία, και τις πωλούν λίγα χρόνια αργότερα σε υψηλές τιμές, με τα αποκτημένα τους προσόντα και χάρες. Η αξία μιας χαλαήκ (σκλάβας) ξεκινάει στις 80 Αγγλικές λίρες ή στις 100 Αγγλικές λίρες, αλλά μία μουσικός ή μία χορεύτρια μπορεί να πιάσει για την ιδιοκτήτρια της δέκα φορές περισσότερο» (Walker, 1886).

Χάρη στη γυναικεία πληροφόρηση, μαθαίνουμε ότι οι μικρές δούλες εκπαιδεύονταν στον χορό και στο τραγούδι και μάθαιναν να παίζουν μουσικά όργανα όπως, το ντέφι, την άρπα, το όμπο, το φλάουτο/την φλογέρα, το λαούτο, το ζεμπέκ που περιγράφεται ως «ένα είδος κιθάρας», το κανούν, τα τύμπανα, το βιολί κλπ. Μετά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, παρατηρείται και η δυτική επιρροή, δηλαδή η εισαγωγή του πιάνου στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι η εκμάθηση του πιάνου έγινε προνόμιο των ελεύθερων μουσουλμάνων της Οθωμανικής ελίτ, δηλαδή των θυγατέρων του ιδιοκτήτη-αφέντη του χαρεμιού.

Εντούτοις, όχι μόνο στα βασιλικά χαρέμια, αλλά και σε όλα τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ, των εύπορων τάξεων, των αποκαλούμενων από τις περιηγήτριες «υψηλής μεσαίας τάξης» και της «μεσαίας τάξης», εκτός από την επιβαλλόμενη μουσικο-χορευτική εκπαίδευση, οι εξισλαμισμένες σκλάβες εκπαιδεύονταν στο κέντημα ή στο εργόχειρο, διδάσκονταν την Μουσουλμανική θρησκεία, «τα μυστήρια της Οθωμανικής εθιμοτυπίας και των κανόνων συμπεριφοράς» (Garnett, 1891), δηλαδή, εκπαιδεύονταν στη δουλική, υποτακτική και υπηρετική συμπεριφορά.

Αναδεικνύεται, σύμφωνα με τις γυναικείες μαρτυρίες του 18ου και του 19ου αιώνα, ότι πρώτον οι ελεύθερες Μουσουλμάνες κατά κανόνα δεν χόρευαν, αν και υπήρχαν ορισμένες εξαιρέσεις. Κατά την εκτίμηση της Αγγλίδας περιηγήτριας Julia Pardoe, το 1836, οι Τουρκάλες κυρίες «θεωρούν υποτιμητικό να εκθέτουν ένα ταλέντο το οποίο οι μισθωμένοι καλλιτέχνες κάνουν αντικείμενο αγοράς και περδοσκοπίας» (Pardoe, 1837), διότι ο χορός, το τραγούδι και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, όπως ήδη αναφέραμε, αποτελούσε υποχρέωση των κοινωνικά κατωτέρων εξισλαμισμένων σκλάβων και των μη-μουσουλμάνων.

Δεύτερον, αν και οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι (άνδρες και γυναίκες) ποτέ δεν συμμετείχαν στη χορευτική διαδικασία, παρατηρείται ότι απολάμβαναν να παρακολουθούν τους χορούς των υποτελών λαών, των αλλοεθνών υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Τσιγγάνων. Τρίτον, οι Μουσουλμάνοι άνδρες ποτέ δε χόρευαν, και ποτέ δε χόρευαν μαζί τα δύο φύλα, δηλαδή ένας άνδρας με μία γυναίκα.

Τέταρτον, σύμφωνα με το έθιμο, οι εξισλαμισμένες σκλάβες των Οθωμανικών χαρεμιών δε χόρευαν για τη δική τους προσωπική έκφραση, ψυχαγωγία ή απόλαυση, αλλά αποκλειστικά για την ψυχαγωγία του ενός αρσενικού ιδιοκτήτη-αφέντη τους, ή για εκείνη των γυναικών που ανήκαν στην ανώτερη πυραμιδική ιεραρχία του χαρεμιού, όπως η μητέρα του ιδιοκτήτη-αφέντη, οι νόμιμοι σύζυγοί του, από τις οποίες δικαιούνταν τέσσερις, οι ίκμπαλς του, δηλαδή οι ευνοούμενες οδαλίσκες (παλλακίδες) της ανώτε-

ρης ιεραρχίας, από τις οποίες δικαιούταν όσες μπορούσε να συντηρήσει, και προς τιμή των θηλυκών προσκεκλημένων ή επισκεπτριών στα χαρέμια, όπως ήταν οι περιηγήτριες του 18ου και του 19ου αιώνα.

Οι Γυναικείες Μουσικο-Χορευτικές Συγκεντρώσεις

Στην μουσικο-χορευτική διαδικασία γενικότερα, επικρατούσε, κατά κανόνα, μία έντονη έμφυλη διχοτόμηση, δηλαδή μία έμφυλη ή διαφυλική διχοτομία. Δεν υπήρχε καμία κοινωνικότητα μεταξύ των δύο φύλων. Οι άνδρες και οι γυναίκες, σύμφωνα με τα έθιμα, γιόρταζαν, ψυχαγωγούνταν ή διασκέδαζαν πάντα χωριστά, οι άνδρες στο σελεμλίκι και οι γυναίκες στο χαρέμι (χαρεμλίκ). Δεν υπήρχε καμία κοινωνική επαφή, καμία ουσιαστική κοινωνική σχέση, και καμία πραγματική επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων της ίδιας αποκαλούμενης ‘οικογένειας’, όπως επισημαίνει επανειλημμένα και η Melek Hanoum (1872) η σύζυγος του Μεγάλου Βεζίρη της Τουρκίας Κιμπριζλί Μεχεμέτ Πασά, η οποία δραπέτευσε από το χαρέμι και την Τουρκία, μαζί με την κόρη της, Αϊσια Χανούμ, και έφτασαν στην Ελλάδα το 1866.

Μαρτυρίες περιηγητριών, έγκλειστων εξισλαμισμένων σκλάβων και ελεύθερων μουσουλμάνων γυναικών επιβεβαιώνουν, επανειλημμένα, ότι οι άνδρες διασκέδαζαν ή γιόρταζαν μεταξύ τους, πάντα ξεχωριστά από τις γυναίκες, δηλαδή χωρίς την παρουσία του γυναικείου φύλου, ακόμα και στους γάμους τους. Δεν αναφέρεται η παρουσία καμίας γυναικάς ή χορεύτριας στα ανδρικά συμπόσια ή στις ανδρικές γιορτές, όπως φαντάζονταν πολύ δυτικοί. Γιατί; Επειδή κανένας άνδρας δεν είχε το δικαίωμα να δει μία μουσουλμάνα που δεν ανήκε σε αυτόν, δηλαδή που δεν ήταν σύζυγός του, κόρη του, σκλάβα του ή μητέρα του. Οι άμεσου χαρακτήρα πληροφορίες, που μας παρέχουν οι περιηγήτριες, αποδεικνύουν ότι λανθασμένες ήταν οι πληροφορίες των δυτικών για τα ανδρικά ‘όργια’ που διαδραματίζονταν στα χαρέμια και για τις χορεύτριες που ψυχαγωγούσαν το ανδρικό κοινό. Ακόμα και οι περιηγήτριες που συνόδευαν τους συζύγους τους στα σελεμλίκια των Τούρκων, διότι ως μη-μουσουλμάνες δεν επιβάλλονταν στους ίδιους περιορισμούς, δεν αναφέρουν την παρουσία καμίας χορεύτριας, μουσικού, ή τραγουδοποιού.

Οι γυναικείς ψυχαγωγούνταν και γιόρταζαν πάντα ξεχωριστά από τους άνδρες, με την εξαίρεση την παρουσία των εξισλαμισμών ευνούχων, οι οποίοι εθεωρούντο άφυλοι. Οι αποκλειστικά γυναικείες μουσικο-χορευτικές συγκεντρώσεις στα Οθωμανικά χαρέμια, όλων των κοινωνικών στρωμάτων, εκτελούνταν στις αποκλειστικά γυναικείες γαμήλιες γιορτές, μετά τη γέννηση ενός μωρού, κατά την διάρκεια των θρησκευτικών εορτών του Ισλάμ, όπως του Ραμαζανίου και του Μπαϊραμιού και προς τιμή των θηλυκών προσκεκλημένων ή των φιλοξενούμενών τους. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι εξισλαμισμένους ευνούχους διέθεταν μόνο τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ.

Παρόλο που ο χορός και η μουσική ήταν αρμοδιότητες και υποχρεώσεις των εξισλαμισμένων σκλάβων, για να παρέχουν μουσικο-χορευτική ψυχαγωγία στον ιδιοκτήτη τους ή στην ιδιοκτήτρια τους, εξελίχθηκαν σε μία στρατηγική ψυχικής ενδυνάμωσης-επιβίωσης για την πλειονότητα των έγκλειστων γυναικών. Οι γυναικείες μαρτυρίες αναδεικνύουν ότι ο χορός και η μουσική εξελίχθηκε σε μορφή ψυχαγωγίας για τις ίδιες τις έγκλειστες γυναίκες έτοι ώστε να ξεχνούν την υποδούλωσή τους, τον εξανδραποδισμό τους, τις πατρίδες τους και την οδύνη του υποχρεωτικού εγκλεισμού. Υπήρξε μηχανισμός ψυχικής επιβίωσης ακόμα και για τις σκλάβες που είχαν εισαχθεί στο

‘παιδικό χαρέμι’ και είχαν εξισλαμισθεί και ενταχθεί πιο ‘ομαλά’. Κατά τη γυναικεία πληροφόρηση του 19ου αιώνα, η πλειονότητα των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών πέθαιναν πρόωρα εξαιτίας του εγκλεισμού τους, τον ανθυγιεινό και μαλθακό καθημερινό τρόπο ζωής, την υπερκατανάλωση τροφών και την υπερβολική χρήση καπνού και ναρκωτικών ουσιών. (Vivanti, 1865; Blunt, 1878, Walker, 1886).

Η πολυεθνική δουλεία του Οθωμανικού χαρεμιού ήταν ο κόσμος της απόλυτης απομόνωσης και του απόλυτου περιορισμού και εγκλεισμού των γυναικείου φύλου, ως μία συλλογική οντότητα μέσα σε ένα χώρο, δηλαδή σ' έναν χώρο που όλες οι γυναίκες ανήκαν μόνο σε έναν άνδρα. Αυτός ο συλλογικός εγκλεισμός των γυναικών ως μία οντότητα και ο ολοκληρωτικός αποκλεισμός τους από το δημόσιο-κοινωνικό βίο, χωρίς καμμία αμφιβολία, ήταν επακόλουθο, προϊόν ή καρπός των επεκτατικών βλέψεων του Ισλάμ και του θεσμού της δουλείας².

Το πάχος εκπροσωπούσε την ομορφιά και το κάλλος, και το βάδισμα μία «χυδαία άσκηση»³

Συγκρίνοντας την γυναίκα της Ανατολής με την γυναίκα της Δύσης, περιηγήτριες παρατηρούν επανειλημμένα ότι το πάχος, η παχυσαρκία, ο σωματικός όγκος εκπροσωπούσε την ομορφιά και το κάλλος! Περιηγήτριες, από το 1717 έως το 1895 – όπως η Lady Montagu, το 1717, η Lady Craven το 1789, η Julia Pardoe το 1836, η Anna Vivanti το 1865, η Fanny Janet Blunt το 1878 και η Lucy Garnett το 1895 – περιγράφουν τις έγκλειστες στα χαρέμια γυναίκες ως «χοντρές» (fat), όχι παχύσαρκες, αλλά ως «πολύ χοντρές», «υπερβολικά χοντρές», «άσκημες», «αηδιαστικές», «με μαύρα δόντια από το κάπνισμα», με «μία παγκόσμια καμπούρα στους ώμους» και ελαπτώματα στο ανάστημα ή στην στάση του κορμού (Καμπερίδου, 2002a; Καμπερίδου, 2006a).

Η Αγγλίδα Anna Vivanti (1865), που φιλοξενήθηκε σε πολλά χαρέμια της Κρήτης και της Κωνσταντινούπολης, επισημαίνει ότι ακόμα και οι γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων και εκείνες της μεσαίας τάξης ήταν χοντρές. Δυσκολεύονταν να σηκωθούν από το ντιβάνι ή το πάτωμα. Δυσκολεύονταν να περπατήσουν εξαιτίας της μαλθακής ζωής στο χαρέμι, την έλλειψη άσκησης και του υπερβολικού πάχους. Η Anna Vivanti επισημαίνει, έντονα, ότι ακόμα και οι γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, ντρέπονταν να περπατούν και απέφευγαν όσο μπορούσαν αυτήν την «χυδαία άσκηση». Κατά τη γυναικεία πληροφόρηση του 19ου αιώνα, όπως ήδη ελέχθη, η πλειονότητα των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών πέθαιναν πρόωρα, όχι μόνο εξαιτίας της μαλθακής καθημερινής ζωής στο ξυγό του χαρεμιού, αλλά από υπερβολική χρήση ναρκωτικών ουσιών.

«Αχ, θα μπορούσα να συγχωρήσω σχεδόν οτιδήποτε στους Τουρκούς. Δεν θα τους καταδικάσω που έσβησαν το σήμα το σταυρού από την Αγία Σοφία, που έκαναν τον Παρθενώνα αποθήκη πυρομαχικών, ή που έσφαξαν τους Χριστιανούς, αλλά ένα πράγμα δεν μπορώ να συγχωρήσω, το ότι καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή

2. Μολονότι υπήρχαν σουλτανικά φιρμάνια ή νομικές απαγορεύσεις σχετικά με το δουλεμπόριο τον 19ο αιώνα, παραβιάζονταν ανοιχτά και ο θεσμός της πολυεθνικής δουλείας συνεχίσθηκε μέχρι τον 20ο αιώνα, μέχρι την κατάργηση του Σουλτανάτου το 1922, δηλαδή με τον Κεμάλ Ατατούρκ. Επιπροσθέτως, η πολυγαμία, ή μάλλον η πολυγυνία, καταργήθηκε στην Τουρκία το 1926, με την νιοθέτηση του Ελβετικού Δικαίου (βλ. Καμπερίδου, 2002a; 2002β).

3. Vivanti, Anna (1865). *A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad.* London: printed for private circulation, σελ. 96.

ναικεία
ναικών
αθημε-
νού και

υπηρεσίας
κατασκευής
κατασκευής
κατασκευής
κατασκευής
κατασκευής

α

μήτριες
εκπρό-
σπως η
Vivanti
ν τις ε-
«πολύ
ια από
ο ανά-

ζοήτης
περονών
ταν να
ίας της
ως. Η
κινωνι-
τήν την
η ελέ-
νχι μό-
υπερ-

α τους
αν τον
ά ένα
ά ζωή

μπόριο
χοι τον
ρροσθέ-
υ Ελβε-

months

ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου. Διότι οι Τουρκάλες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών [...] πεθαίνουν κατά εκατοντάδες πρόωρα από την υπέρ-κατανάλωση μεταξύ της ηλικίας των δεκαοχτώ και τριάντα ετών, ως αποτέλεσμα του αφύσικου και ανθυγιεινού τρόπου ζωής», γράφει η Vivanti (1865).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Blunt, Fanny Janet (1878). *The People of Turkey, 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians By a Consul's Daughter and Wife, In Two Volumes.* London: John Murray, Albermarle Street.
- Craven, Lady Elizabeth (1789). *A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786.* London: G.G. J. and J. Robinson.
- Dawood, N. J. (1997). *The Koran. Translated with Notes by N.J. Dawood.* London: Penguin Books.
- Demont, Louise (1821). *Caroline, Queen of England, the Princess of Wales, Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become the present seat of war. By one of her Majesty's suite.* London: Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row.
- Dowager Marchioness of Dufferin and Ava (1916). *My Russian and Turkish Journals 1879, 1881-1884.* London: John Murray, Albermarle Street, W.
- Φωτιάδης, Κ. (1993). *Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου.* Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Garnett, Lucy M.J. (1891). *The Women of Turkey and their Folk-Lore.* London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C.
- Harvey, Annie Jane (1871). *Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury).* London: Hurst & Blackett. Great Marlborough Street.
- Kamberidou, I. (2002). Dance and Physical Activity as a Symbol of Social Inferiority in the Ottoman Empire. In M. Koskolou, N. Geladas, & V. Klissouras (eds.) *Proceedings of the 7th Annual Congress of the European College of Sport Science (ECSS), vol. 2 (pp. 577-578).* Athens: Faculty of Sport Science, University of Athens.
- Καμπερίδου, Ειρ. (2006α). *Εξισλαμισμένες Σκλάβες (και Ελληνίδες) στον Ζυγό του Χαρεμιού.* Αθήνα: Εκδοτικός οίκος ΕΞΑΝΤΑΣ (υπό έκδοση).
- Καμπερίδου, Ειρ. (2006β). Οι Περί Ελληνισμού Αντιλήψεις και Περιγραφές Περιηγητριών του 17ου, 18ου, 19ου και αρχές 20ου αιώνα. *Φιλοσοφία και Παιδεία. Περιοδική Έκδοση της Ένωσης Καθηγητών για την Προαγωγή της Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση (Ε.Κ.Δ.Ε.Φ.).* Αθήνα: υπό έκδοση.
- Καμπερίδου Ειρ. (2002α). *Η Πολυεθνική Δουλεία του Οθωμανικού Χαρεμιού. Η Θέση της Γυναικας στο Οθωμανικό Χαρέμι, κατά την Επιτόπια Παρατήρηση Ξένων Περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα. Η Πραγματική Καθημερινή Ζωή στο Χαρέμι και η θέση της Γυναικας στο Ισλάμ.* Διδακτορική διατριβή, Τόμος Α', Τόμος Β'. Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικών Επιστημών.

- μα Κοινωνιολογίας.
- Καμπερίδου, Ειρ. (2002β). Η Ταύτιση των Περιηγητών με το «Άλλο» και Οι Γυναίκες «Πίσω από το Πέπλο», «μία ισόβια φυλάκιση» στην Οθωμανική Κοινωνία. *Μακεδονί, 10*, 149-160.
- Καμπερίδου, Ειρ. (2003α). Ο Χορός και η Φυσική Κίνηση ως Σύμβολα Κοινωνικής Κατωτερότητας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Κοινωνία). *Γυναικα & Αθληση, 3*, 153-164.
- Καμπερίδου, Ειρ. (2003β). Η Γυναικεία Περιήγηση του 17ου, 18ου και 19ου αιώνα. «Γυναίκες από διάφορα έθνη» στην Ελεύθερη Ελλάδα και στην Οθωμανική Κοινωνία. *Μακεδονί, 11*, 130-141.
- Maclellan, Frances (1835). *Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions*. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties.
- Melek Hanum. (1872). *Thirty Years in the Harem: OR, the Autobiography of Melek-Hanum Wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha*. London: Champan and Hall, 193, Piccadilly.
- Montagu, Lady Mary Wortley (1840) *The Letters of Lady M.W. Montagu, during the Embassy to Constantinople, 1716-18*. Paris: Baudy's European Library.
- Pardoe, Julia (1837). *The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. In two Volumes*. London: Henry Colburn.
- Σαρογής, Ν. (1994). *Οσμανική Πραγματικότητα. Συστηματική παρά-θεση δομών και λειτουργιών*. Τόμος I. Το Δεσποτικό Κράτος. Τόμος II. Η Δοσματική Διοίκηση. Αθήνα: Εκδόσεις Αρσενίδης.
- Skene, Felicia Mary Frances (1845). *Wayfaring Sketches among the Greeks and Turks and on the shores of the Danube. By a seven years' resident in Greece*. London; Chapman and Hall.
- Vivanti, Anna (1865). *A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad*. London: printed for private circulation.
- Walker, Mary Adelaide (1886). *Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania*. London: Chapman and Hall.
- Zografou, M. (2001). Toward a structural analysis of folk dance: choreotypes and dance patterns in Pontic Dance Tradition. *Studia Choreologica, 3*, 50-101.